

Blötare Kalmar län – triss i våtmarker och kommuner

Flygbild från en av Sportfiskarnas våtmarker. Provfiske med ryssja pågår vid fiskvägen.

Sammanfattning

Våtmarkerna har försvunnit i stor skala i Sverige, till stor del på grund av den omfattande utdikningen som skett systematiskt under förra seklet. Idag vet vi att våtmarker behövs och fyller en viktig funktion både för oss människor och som en viktig del av ekosystemet. En våtmark stannar upp vattnet och ger förutsättningar för en ökad grundvatteninfiltration och minskad näringstransport till Östersjön – två särskilt prioriterade områden i Kalmar län.

Sportfiskarna, Sveriges Sportfiske- och Fiskevårdsförbund, bedriver sedan många år ett omfattande arbete längs ostkusten i samverkan med kustkommuner och andra för att få tillbaka dessa vattenmiljöer och behovet av fortsatta åtgärder är stort.

Projektet innefattar planering och projektering av sex våtmarker varav minst tre ska genomföras inom projektets finansiering och tidsplan. Målet är att i varje kommun anlägga, återskapa eller restaurera en våtmark samt projektera ytterligare en som helst återfinns i samma avrinningsområde. Arbetet kommer ske i de angränsande kommunerna Torsås, Kalmar samt Mönsterås i nära samverkan med berörda tjänstemän i respektive kommun.

Projekttid: 2021-03-01 – 2024-12-31

Projektkostnad: 2 200 000

Varav LONA-stöd: 1 980 000

Bakgrund

Våtmarkerna har försvunnit i stor skala i Sverige, i vissa län är så mycket som 80–90 procent borta. Den omfattande utdikningen som skett systematiskt under förra seklet är den huvudsakliga orsaken. Idag vet vi att våtmarkerna behövs och fyller en viktig funktion både för oss människor och som en viktig del av ekosystemet. Fördelarna är många. I vattenbrist-tider är våtmarker ännu mer betydelsefulla, rätt placerade kan de höja lokala grundvattennivåer. Brunnar kan fyllas på och räcka längre tid vilket avlastar det kommunala dricksvattnet. Våtmarkerna minskar risken för översvämningar då de fungerar som flödesutjämning vattenmagasin. Med flera torra sommarhalvår minskar vallskörden för lantbrukarna men en uttorkande våtmark ger ofta goda betesmöjligheter med grönt friskt gräs när omkringliggande betesmarker är torra.

Våtmarker utgör också livsviktiga livsmiljöer för en stor mängd arter, inte minst fåglar, groddjur och fisk som utnyttjar våtmarken för sin reproduktion. Gädda vandrar om våren upp i de flesta vattendrag och våtmarker anslutna till dessa är naturliga lekmiljöer för arten. I toppen på näringskedjan spelar rovfiskar en nyckelroll i sjöarnas och havens ekosystem. Betydelsen av rovfisk avseende god vattenkvalitet har visats på senare år, starka rovfiskbestånd ger mindre övergödningseffekter. Tyvärr har arter som gädda och abborre minskat kraftigt längs ostkusten, inte minst i Kalmarsund. Återskapar man våtmarksmiljöer skapar man samtidigt förutsättningar för att öka rekrytering av dessa arter till kusten. Det är speciellt viktigt då forskning indikerar att de gäddor som reproducerar sig på kusten inte verkar lyckas så bra, en teori är att de höga och ökande mängderna av storspigg har en direkt påverkan på yngelöverlevnaden genom predation och konkurrens.

Återskapa våtmarker går inte att göra överallt på grund av befintlig etablerad markanvändning såsom jordbruk, fastigheter och infrastruktur. Utmaningen kan ofta vara att lokalisera lämpliga områden och få markägare att förstå vinsten med en våtmark. Men det går, och det är ett arbete som Sportfiskarna bedriver. I Sportfiskarnas Lona-våtmarksprojekt Ölandsvatten har fyra våtmarker restaurerats på Öland under två höstar. Sportfiskarna avslutar även i år ett tvåårigt Lona-projekt med fria vandringsvägar som fokus. Med det framgångsrika konceptet fortsätter satsningen på fastlandet i Kalmar län i och med denna ansökan.

En variabel miljö skapas i de blötlagda våtmarkerna och ger förutsättningar till ett myllrande djurliv.

Projektets syfte och mål

Tre kommuner - tre avrinningsområden – tre våtmarker

Syftet är att skapa våtmarker längs kustmynnande vattendrag genom antingen restaurering, återskapande eller anläggande. Målet är minst en genomförd våtmark i varje kommun som är samarbetspartner i ansökan, det vill säga *Torsås*, *Kalmar* samt *Mönsterås* kommun. Inom varje kommun kommer ytterligare en våtmark projekteras och ambitionen är att så långt det är möjligt fokusera på samma avrinningsområde för både genomförd och projekterad åtgärd. Att arbeta med ett fokus på specifika avrinningsområden ger projektet ett intressant fokus, då flera våtmarker inom ett och samma avrinningsområde kan komplettera varandra på olika sätt och fylla olika funktioner avseende till exempel betydelsen för ökad grundvatteninfiltration eller för lekande fisk från kusten. Våtmarker uppströms i avrinningsområdet kommer dessutom genom sin retention av näringsämnen inte bara minska belastningen på havet utan också på nedströms belägna våtmarker.

Projektets mål vid projektavslut är:

- Minst tre våtmarksobjekt genomförda, en våtmark genomförd i vardera *Torsås*, *Kalmar* och *Mönsterås* kommun. Storleken på våtmarkerna ska hamna på minst 10 hektar tillsammans.
- Tre våtmarker förprojekterade, om möjligt i samma avrinningsområden som de genomförda.
- Att genomföra förstudier samt uppföljning på alla objekt.
- Att genomföra exkursion för kommun samt allmänhet vid var och en av de genomförda våtmarkerna.
- Att ta fram och sätta upp informationsskyltar vid de genomförda våtmarkerna.

Inom projektet är ambitionen att resurserna, utöver ovanstående mål, även ska räcka till mindre åtgärder för att förbättra och säkra funktionen i befintliga våtmarker. Det är angeläget för kommunerna att ha väl fungerande våtmarker, med avseende på ökade grundvattennivåer,

närsaltsupptag och fiskproduktion. Anlagda våtmarker som läcker genom dammvallar eller skapande av fungerande faunapassage är exempel på behov av insatser. Ett exempel där sådana insatser kan behövas är våtmarken vid Okneback/Kronobäck i Mönsterås kommun. Vidare kommer projektet innehålla omfattande undersökningar både före och efter genomförande, med avseende på möjlig närsaltsreduktion samt förekomst av fisk samt fiskproduktion.

Sportfiskarnas tillvägagångssätt

Sportfiskarna är en ideell organisation som arbetar brett med naturvård längs med ostkusten. Vi har runt 15 heltidsanställda på kontor från Kalmar till Gävle som arbetar med fokus på våtmarksåtgärder runt Östersjön.

Vår arbetsmodell innebär att vi hjälper aktuell markägare genom hela processen, från idé och förprojektering till detaljprojektering, juridik och kontakter med myndigheter, upphandling av entreprenör, genomförande, finansiering och slutligen uppföljning av projektet. Det har visat sig fungera bra och bygger på ett förtroendefullt samarbete mellan oss som personligt engagerade projektledare och markägaren i fråga.

Lokalisering av lämpliga våtmarker kommer ibland från markägare själva som hör av sig till Sportfiskarna. Det kan också vara från en kommun som kontaktar Sportfiskarna när de själva känner att tid ej räcker till för att driva projekt. Genom större fleråriga projekt likt detta ges det möjlighet att arbeta med våtmarksprojekt över längre tid, vilket ofta ger resultat i form av ett mer effektivt åtgärdsarbete. Sportfiskarna jobbar även själva aktivt med kartmaterial för att lokalisera lämpliga områden. Till exempel naturliga sänkor i landskapet, gärna via Länsstyrelsens GIS-material för just detta syfte. Sportfiskarna i Kalmar förfogar även över ett totalstationsinstrument med vilket tilltänkta åtgärder relativt enkelt kan mätas in vilket ger en exakt överblick hur stort vattenområdet blir vid olika tänkbara dämningarnivåer.

För att undvika en tidsödande tillståndsprocess är ambitionen är att våtmarkerna inom projektet ska kunna genomföras efter anmälan av vattenverksamhet till Länsstyrelsen i Kalmar län.

Flygbild över Sportfiskarnas våtmark vid Böda, Öland. En översvämningstvåmark med regleringsmöjlighet via en munk samt en anlagd faunapassage. Våtmarken färdigställdes hösten 2018 inom Sportfiskarnas LONA-projekt Ölandsvatten.

Oftast väljer Sportfiskarna att arbeta med naturliga sänkor som är påverkade av dikning. Tröskeln återställs och på så vis återfår våtmarken en mer naturlig, historisk vattenregim. Men ibland hittas platser där en våtmark skulle vara lämplig att anlägga även om det inte historiskt varit en våtmark där innan. I detta fallet krävs det vallar för att få upp vattennivån som under delar av året skapar en översvämningsvåtmark på exempelvis en betesmark. En av Sportfiskarnas styrkor är att vi som regel är med på plats under varje moment genom hela anläggningsarbetet, tillsammans med entreprenadföretaget. Detta innebär att slutresultatet blir så som det var projekterat från början.

Sportfiskarnas projektledare i Kalmar, Olof Engstedt och Tobias Berger vid en pågående våtmarksrestaurering på nordöstra Öland.

Anläggningsfas av en av Sportfiskarnas våtmarker. En låsbar regleringsmunk sattes in vilket innebär att nivån i våtmarken kan regleras, ifall till exempel ytterligare åtgärder behöver göras. Den fungerar också som bräddtröskel vid mycket höga flöden.

En väl fungerande faunapassage för upp- och nerströmsvandring är av yttersta vikt vid Sportfiskarnas våtmarker.

Vattnet i alla våtmarker vi gör rinner ut nedströms via en fiskväg, eller snarare en faunapassage, då fler vattenlevande organismer än bara fisk ska kunna vandra fritt i vattendraget samt till och från havet. De anläggs med packad stenkross med natursten överst för att vara täta och vandringsvänliga. Fiskvägens tröskel är alltså det som bestämmer nivån i våtmarken. Ofta, men inte alltid, installerar vi en låsbar regleringsmunk i diket. Det ger en extra bräddtröskel vid höga flöden och minskar risken för högre dämning än tänkt, vilket skonar både fiskväg och dammvallar.

Kommunalt samarbete – triss i kommuner

Projektet kommer genomföras av Sportfiskarna i samarbete med tre kustkommuner som ligger angränsande till varandra. Torsås, Kalmar och Mönsterås kommun. Detta ger ett brett arbetsfält och även samordningsfördelar geografiskt. Mönsterås kommun är huvudsökande inom projektet.

Sportfiskarna har samverkat i tidigare projekt på ett framgångsrikt sätt med både Kalmar kommun och Mönsterås kommun. Genom det nya samarbetet med Torsås kommun ser vi fram emot att etablera verksamhet både inom projektet men även inför framtiden.

Samtliga kommuner har personer anställda som är insatta i våtmarksarbetet. Ofta har kommunekologer och liknande tjänster på kommunerna merparten av kommunens naturrelaterade arbete på sitt bord, vilket gör tid till en bristvara. Sveriges Sportfiske- och Fiskevårdsförbund – Sportfiskarna, kan genom detta projekt få möjlighet att bidra med nödvändig tid och kompetens för att arbeta med markägare och genomföra åtgärder som ibland kan vara svåra. Ett utbyte mellan kommunerna och Sportfiskarna med både olika objekt samt erfarenheter av tillvägagångssätt kan vara ett koncept som gör att det blir en väg framåt. Kommunernas avsiktsförklaring att samverka i projektet bifogas som bilagor.

Initialt kan möten och exkursions-träffar genomföras där befintliga och kommande objekt diskuteras. Efter genomförande av våtmarks-restaureringar anordnas träffar för de berörda på kommunerna tillsammans i fält, även under själva anläggningsfasen men framförallt när den står färdig. Detta projekt kommer att skapa en brygga mellan de närliggande kommunerna så att åtgärdsarbetet med våtmarker kan samordnas och erfarenheter utbytas.

Tidplan

Tabellen nedan redovisar projektets preliminära tidplan. Anläggningsfasen för nya våtmarker blir under åren 2021–2023, lämpligtvis med en våtmark per åtgärdssäsong. Eventuellt kan mindre upprustningsinsats av en befintlig våtmark ske redan första året, därav markering för 2020.

Aktivitet	2021	2022	2023	2024
Planering				
Fördjupade markägarkontakter				
Detaljprojektering av åtgärder				
Myndighetskontakter och anmälan av VV				
Restaurering/Anläggande				
Förstudier/Uppföljning				
Information				

Organisation och bemanning

Projektet kommer att drivas och administreras av Sportfiskarna, främst med personal från Kalmarkontoret. Det finns också möjlighet för projektledarna vid Kalmarkontoret att konsultera kollegor med liknande arbetsuppgifter på andra kontor. Projektet sker i samverkan med kommunerna Torsås, Kalmar och Mönsterås som bidrar med egen tid, Länsstyrelsen i Kalmar län, vattenråden, privata markägare och andra berörda intressenter som till exempel Naturskyddsföreningen och fiskeklubbar.

Kontaktpersoner för respektive kommun med vilka kontakter och samarbeten kommer att bedrivas i första hand:

Torsås: Pernilla Landin

Kalmar: Renate Foks

Mönsterås: Joakim Holm

En samordningsgrupp för projektet bestående av kommunerna, Sportfiskarna och Länsstyrelsen bildas för att säkerställa att projektets insatser är väl förankrade och koordinerade med andra insatser.

Förstudier/Uppföljning

Vid de platser där våtmarksrestaurering ska genomföras kommer uppföljning göras inom projektet. Före- samt efterdata ska samlas in på både närsaltstransport samt fiskförekomst. Vattenprover analyseras av tillgängligt analysföretag på totalfosfor och totalkväve bland annat. En provtagningsplan upprättas och ambitionen är att integrera provtagningen i kommunernas program för uppföljning av våtmarker. För fiskprovtagning fångas vuxen fisk med ryssjor för att registreras avseende art, längd och kön. Fiskarnas skadas ej av detta och kan släppas kort efter fångst. För produktion av fisk, där främst gädda avses, kan yngelfällor sättas ut med punktinsatser då de är känsliga för igensättning. Sist men inte minst kommer våtmarkernas funktion att följas upp, så att nivåer, flöden och skötsel fungerar tillfredställande.

Uppföljning av vuxna fiskpopulationer.

Genom att använda sig av yngelfällor under senare delen av våren kan ett resultat av produktionen av fisk påvisas.

Rapportering och kommunikation

Projektet kommer att redovisas årligt samt i en slutrapport till länsstyrelsen i Kalmar län samt kommunerna som är delaktiga i projektet. Resultat och uppfyllda mål kommer även att redovisas på www.sportfiskarna.se samt i förbundets tidning Svenskt Fiske. Sportfiskarna är även aktiva på sociala medier och inslag från åtgärder (tex korta filmer) kan delas därifrån till kommunernas sidor. Särskilda informationsinsatser kan riktas mot allmänhet och media. Exkursioner kommer anordnas vid våtmarkerna efter färdigställande.

Preliminär budget

I tabellen nedan presenteras en budget för LONA-projektet. Inom LOVA-ansökan 2020-01-31 har vi redan erhållit en större del av de projektledningkostnader samt uppföljningskostnader projektet har. Det vi söker nu är till större delen entreprenadkostnader och till viss del projektledning för genomförandet som inte beviljades inom LOVA. Vi bifogar beslut på LOVA-bidraget i ansökan. Vi reserverar oss för mindre justeringar inom och mellan budgetposterna.

	2021	2022	2023	2024	Totalt
Övergripande kostnader					
Projektledning genomförande våtmarker	100 000	100 000	100 000	100 000	400 000
Entreprenadkostnader	450 000	450 000	450 000	450 000	1 800 000
Summa	550 000	550 000	550 000	550 000	2 200 000
Varav söks från LONA-anslaget (90 %)					1 980 000